

UN RELIEF DE PLUMB PRIVITOR LA LUPTELE ÎMPĂRATULUI TRAIAN PENTRU CUCERIREA DACIEI

DE

VASILE CULICĂ

Pe malul drept al Dunării, la 2,5 km în aval de frontiera de stat cu R. P. Bulgaria, a fost găsit, în vara anului 1966, obiectul pe care ne propunem să-l analizăm în nota de față¹. El a apărut ca urmare a erodării malului în anotimpurile când apele vin mari, provocând surpări și dând la iveală resturi de cultură materială de epocă romană, care pot fi culese din prundiș.

Piesa este un disc de plumb (tesseră ?) de culoare vînăt închis, rotund, cu diametrul de 4,4 cm, gros de 0,15 cm, în greutate de 25 g (fig. 1). Nu se poate determina cu certitudine dacă a fost lucrat prin turnare sau prin presare într-o ștanță. Una din fețe este netedă dar pe cealaltă se vede un relief bine centrat, executat cu deosebită grijă. Aproape tot cîmpul este ocupat de imaginea unui călăreț, în galop spre dreapta, cu calul ridicat pe picioarele de dinapoi, în poziție de salt peste un inamic, cu căciulă înaltă, căzut în genunchi sub picioarele din față ale calului. Personajul călare, cu mantia fluturînd în vînt, se pregătește să străpungă cu sulita învinsul căzut, în timp ce acesta încearcă să se apere cu scutul. În spatele calului, Victoria înaripată întinde spre călăreț o coroană. Întregul grup se sprijină pe o linie orizontală care barează discul în partea inferioară la o anume distanță, delimitînd o arie rămasă neîmpodobită. Un cerc perlat închide, pe limitele discului, întregul grup de figuri.

Lipsa unor mici fragmente afectează în două locuri cercul perlat. Conservarea piesei mai păcătuiește și prin degradarea corpului călărețului la nivelul umărului, printr-o lovitură aplicată cu gura ascuțită a unui obiect, probabil unealtă de săpat. O împunsătură din direcția reversului străpunge cîmpul în apropiere de capul calului, fără a pricinui vreo degradare.

În punctul de găsim, dar mai cu seamă în amonte, abundă resturi arheologice de epocă romană, printre care rămășițe de cuptoare pentru ars olărie și pentru olane, ceramică de uz casnic și de lux, *mortaria*² și

¹ Colecție particulară V. Culică, Călărași.

² Vasile Cuclică, SCIV, 16, 1965, 2. p. 373—377.

terra sigillata, opaițe cu diferite nume de producători, monede din secolul al II-lea și începutul secolului al III-lea (Traian — Sever Alexandru).

Locul este situat la 3 km de Siliștra, ridicat pe ruinele vechiului Municipium Aurelium Durostorum³. Abundența ruinelor și a inscripțiilor

Fig. 1. — Relief de plumb cu alegoria luptelor împăratului Traian pentru cucerirea Daciei (mărit).

aflăte în trecut aici⁴, alăturate la descoperirea în ultimii ani a unor cărămizi cu ștampila L E G(i o) X I C L (audia) F I G (lina) K A S (tri)⁵ și a unor plumburi sigilare cu mențiunea K (astrum) L E G (ionis) X I (Claudia)⁶, au consolidat părerea că de fapt ele indică situarea în teren a cabanelor și a lagărului legiunii a XI-a Claudia.

³ *Tabula Imperii Romani* (Romula-Durostorum-Tomis) București, 1969, p. 40.

⁴ G. Popa - Lisseanu, *Încercare de monografie asupra cetății Drăstorului-Siliștra*, 1913.

⁵ Vasile Culică, *Pontica*, 3, p. 365—378.

⁶ Vasile Culică, *SCN*, 5, p. 193—197.

Un examen cît de sumar asigură că reprezentarea de pe disc înfățișează scena încoronării unui împărat biruitor de către zeița Victoria. Numismatica, obișnuită să figureze ceremonii de acest fel, nu oferă analogii complete pentru epoca în care ne considerăm îndreptățiți să încadrăm, în mare, piesa respectivă, dar asemănările pe care le vom examina mai jos constituie dovezi suficient de convingătoare.

Relieful este dominat de trupurile calului și călărețului cu sulifă, în galop peste inamicul aproape doborît la pămînt. Această scenă alegorică se întîlnește pe unele emisiuni ale împăratului Traian ⁷, în special pe bronzuri mari (sesterți). Pe tipul monetar respectiv calul este foarte asemănător cu acela de pe plumb, deosebindu-se doar prin poziția ușor modificată a picioarelor din față, redată pe monede în linii frunte, realist, în timp ce pe disc trăsăturile sînt curbe. Călărețul, în aceeași poziție, cu mantia fluturînd, mînuiește sulifa la fel ca și personajul de pe relief. Învingutul căzut la pămînt prezintă pe monede două variante principale: una în care se află sub cal ⁸ și alta în care îl vedem sub picioarele din față ale calului și oarecum între ele ⁹. Numai în prima variantă de pe umerii inamicului căzut coboară de-a lungul corpului o mantie lungă. Învingutul de pe disc se mai deosebește de cel de pe ultima variantă prin faptul că se află sub ambele picioare, din față, ale calului, nu între ele. Atît pe prima variantă cît și pe disc, el se sprijină în pămînt cu mîna stîngă.

Deci discul conține elemente împrumutate atît de la prima cît și din a doua variantă. Poziția reliefului față de centrul piesei este aceeași ca și pe monede, cu o foarte ușoară deplasare spre dreapta, insuficientă pentru a crea spațiul necesar Victoriei, element necunoscut tipului monetar.

Deși unitar, grupul de pe disc lasă în bună măsură să se vadă că a rezultat din copierea reversului tipului monetar la care ne-am referit, cu adăugarea Victoriei, fără a se fi procedat la redistribuirea spațiului, ceea ce face ca relieful să apară încărcat, cu zeița înghesuită și suprapusă de coada calului.

În afară de introducerea Victoriei în compoziție și de schimbarea prin aceasta a sensului reliefului de pe disc, plumbul mai diferă de tipul monetar prin lipsa legendei dedicatorii și a mențiunii din exergă (SC), cît și prin amănuntele nu lipsite de importanță că învingutul de pe disc poartă pe cap un fel de căciulă lungă și se apără de furia călărețului cu un scut exagonal alungit.

Intrucît nici înainte nici după Traian nu găsim pe tipurile monetare ale împăraților scene mai apropiate de compoziția de pe plumb, nu încape îndoială că relieful este o aluzie la activitatea militară a acestuia.

Se consideră că monedele la care ne-am referit mai sus au putut fi emise începînd cu anul 104 și terminînd cu anul 110, pentru a populariza

⁷ Cohen, *Description historique des monnaies frappées sous l'empire Romain communément appelées médailles impériales*, II, 1882, aureus nr. 500; sesterți și dupondii, nr. 503—510; cf. Const. Moisil, *Sinsilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul*, III, București, 1929, fig. 663—667; Matingly, *Coins of the Roman Empire in the British Museum*, 1923—1940, pl. 31/2—5; 34/8—9; 36/11; Paul L. Strack, *Untersuchungen zur Römischen Reichsprägung der zweiten Jahrhundert*, I, 1931, pl. 5, 360.

⁸ Cohen, nr. 503; C. Moisil, *op. cit.*, nr. 663—664; Matingly, *op. cit.*, p. 31/5; 34/8—9.

⁹ Cohen, nr. 508—510; C. Moisil, *op. cit.*, nr. 666—667; Matingly, *op. cit.*, pl. 31/2—4; pl. 36/11.

acțiuni în legătură cu cel de al doilea război dacic¹⁰. Această interpretare nu a fost contestată¹¹. Concluzia firească ar fi deci că și plumbul trebuie pus în legătură cu luptele duse de Traian pentru cucerirea Daciei, în anii 105—106. Apreciem însă că examinarea comparată a discului de plumb ar putea deschide noi posibilități de identificare și datare. Prin unele deosebiri față de tipul monetar comparat, relieful poate contribui la o mai sigură datare a acestuia din urmă.

Pentru a putea trage totuși concluzii valabile în legătură cu datarea piesei de plumb se impune o sumară reexaminare a încadrării cronologice a tipului monetar analog.

Monedele din care coboară relieful de pe plumb au fost dateate într-o perioadă destul de lungă. Datarea mai precisă a întâmpinat dificultăți ridicate de împrejurarea că legendele indică doar consulatul al V-lea (1 ianuarie 103 — 1 ianuarie 112) fără alte elemente (*tribunicia potestas, imperator*), indispensabile pentru a putea îngusta perioada arătată de menționarea singulară a consulatului. Este însă sigur că ele nu pot fi dateate înainte de 1 ianuarie 103, căci împăratul nu deținea titlul *dacicus* și *consulatus* al V-lea. Teoretic deci, tipul monetar cu Traian pregătindu-se să străpungă din fuga calului dacul căzut — în legenda căruia se cuprinde atât titlul dobândit după prima victorie asupra dacilor cât și menționarea consulatului al V-lea — poate fi datat după 1 ianuarie 103, an în care împăratul a sărbătorit primul său triumf al campaniei dacice. Pare însă puțin probabil că emisiunile respective au fost bătute cu ocazia manifestărilor prilejuite de eveniment, deoarece se deosebesc radical de puținele emisiuni ale anului, în legătură evidentă cu războiul dacic. Acestea din urmă au numele împăratului la nominativ și atributul DACICUS (scris întreg), în timp ce celelalte au legendă dedicatorie (la dativ), mențiunea SPQR și atributul DAC (icus). Nimic nu se opune însă ca emiterea să se fi făcut începând cu anul următor.

Interpretarea invocă în sprijinul său câteva amănunte oferite de alegoria reversului, de natură să fundamenteze convingerea că momentul la care face aluzie nu este victoria definitivă. În acest sens deci trebuie interpretat faptul că împăratul este înfățișat încă în luptă, în timp ce se pregătește să lichideze, prin străpungere cu sulița — alegorie — un inamic îngenunchiat dar nu răpus. Acțiunea lui minioasă ca și galopul calului, fără sens în condițiile unei victorii definitive, ar avea rolul să amintească, în primul rând romanilor, că lupta nu s-a sfârșit. Lipsa unor mențiuni cu VIC (*toria*) DAC (*ica*), DAC (*ia*), CAP (*ta*), ca și a scenelor cu trofee și dac plîngînd sau dac cu mîinile legate, atât de frecvente pe unele emisiuni, dă de înțeles că deși aflată sub copitele calului lui Traian, Dacia nu a fost definitiv cucerită. Ca atare, am putea presupune că respectivul tip monetar a putut fi emis cel mai târziu cu ocazia lucrărilor de pregătire a celei de a doua campanii dacice, începută în anul 105.

Totuși se consideră că tipurile monetare lipsite de elemente certe de datare, de care am apropiat discul în cauză, se referă la succesele definitive ale războiului, nu la acțiuni militare parțiale¹², deși s-ar impune o explicație

¹⁰ Cohen, p. 68—69.

¹¹ C. Moisil, *op. cit.*, p. 1490.

¹² *Ibidem*, p. 1491.

pentru lipsa unor emisiuni, legate de campania dacică, în răstimpul dintre cele două campanii și chiar în timpul ultimului război.

Dar dacă pentru tipul monetar ne putem gândi la o datare anterioară celui de al doilea război dacic, mai puțin ca o comemorare a primului, în care poporul simbolizat printr-un dac căzut a fost înfrînt, ci mai mult ca o pregătire a campaniei viitoare, rămîne de văzut în ce măsură și discul de plumb poate primi aceeași datare.

Relieful introduce printre alte elemente noi și scena încoronării împăratului de către Victoria, alegorie întîlnită pe monedele lui Traian și înainte de înfrîngerea definitivă a poporului dac, după campania din anul 102, în timpul consulatului al IV-lea. Încă din anul 102 împăratul a emis piese de aur, argint și bronz, cu diferite tipuri, printre care Victoria singură¹³, și Victoria ținînd deasupra capului împăratului o coroană de lauri¹⁴. Alte tipuri înfățișează un dac silit să suporte sarcina unui trofeu pe care un roman îl așază asupra sa¹⁵, ori un personaj închipuind Dacia, îngenunchiată în fața lui Traian¹⁶. Atît stilul cît și conținutul acestor emisiuni sînt deosebite de cele ale tipurilor emise după cel de-al doilea război.

Ne apare deci din ce în ce mai clar că autorul plumbului a avut la îndemînă încă înaintea declanșării celui de-al doilea conflict, toate elementele care au stat la baza sintezei de pe relief.

Dar plumbul aduce, așa cum am văzut, amănunte necunoscute tipurilor monetare luate de model. Ne referim la căciula purtată de inamicul îngenunchiat și la scutul pe care-l opune furiei marelui cuceritor. Se știe — și se vede într-o nesfîrșită suită de opere sculpturale, printre care metopele de pe monumentul triumfal de la Tropaeum Traiani¹⁷ și scenele de pe columnă¹⁸ — că în timp ce dacii de rînd (*comati, capillati*) umblau cu capul descoperit, nobilii și fruntașii (*tarabostes, pileati*) purtau de obicei o căciulă ascuțită¹⁹. Însuși Decebal este redat pe columna lui Traian purtînd acest semn distinctiv. Toate tipurile monetare bătute în scopul comemorării luptelor duse pentru cucerirea Daciei, în care sînt figurați daci, îi înfățișează pe aceștia purtînd pe cap un acoperămint scund, prevăzut uneori cu un fel de boruri. Pe disc însă, căciula purtată de dacul căzut este neobișnuit de lungă — și gîndim că nu întîmplător, dacă reținem că dacilor de rînd nici nu le era îngăduit să poarte cușma. Deci prin această subliniere, relieful de plumb conferă alegoriei un conținut calitativ superior.

În ce privește forma scutului învinsului, remarcăm că printre numeroasele exemplare figurate pe coloana traiană își găsește locul și un grupaj de patru scuturi exagonale alungite, suprapuse, într-un episod cu femei dace²⁰.

¹³ Cohen, nr. 130; Moisil, *op. cit.*, fig. 655.

¹⁴ Cohen, nr. 251; Moisil, *op. cit.*, fig. 650.

¹⁵ Cohen, nr. 254; Moisil, *op. cit.*, fig. 649.

¹⁶ Moisil, *op. cit.*, fig. 652.

¹⁷ Gr. Tocilescu, O. Benndorf, G. Niemann, *Monumentul de la Adamklissi*: Viena, 1895;

F. B. Florescu, *Monumentul de la Adamklissi: Tropaeum Traiani*, ed. 2, București, 1961;

Idem, *Das Siegesdenkmal von Adamklissi: Tropaeum Traiani*, București, Bonn, 1965.

¹⁸ C. Cichorius, *Die Relief der Traianssäule*, Berlin, 1896—1900; C. și H. Daicoviciu,

Columna lui Traian, București, 1966.

¹⁹ C. Daicoviciu, *Istoria Românilor*, I, București, 1960, p. 268.

²⁰ Conrad Cichorius, pl. 65, Scena 91; cf. F. B. Florescu, *Das Siegesdenkmal . . .* fig. 307.

Monumentul triumfal de la Adamelisi reproduce în mai multe rinduri această formă de scut (cu variante) pe metope, acestea fiind purtate de luptători din armata romană²¹; ele intră în componența trofeului din vârful monumentului²² și pe cunoscuta friză a armelor unde uneori peste scuturi sînt figurate arme curbate²³.

Un relief fragmentar de marmură găsit la Capidava, provenit dintr-un monument triumfal distrus, reproduce un trofeu cu două scuturi din care unul oval iar cel de-al doilea exagonal lunguiet, flancat în stînga de un mare scut asemănător cu ultimul²⁴.

Unii cercetători consideră scutul exagonal lunguiet specific roman, dar sînt și păreri potrivit cărora armele de pe monumentele luptelor dintre daci și romani ar fi rodul unor tradiții artistice și mai puțin al realităților etnice²⁵.

Relieful de plumb pune în valoare această ultimă ipoteză prin chiar faptul că inamicul se apără cu o armă atribuită romanilor și explică prezența ambelor feluri de scuturi printre armele capturate de la daci, redată pe reversurile monedelor bătute de Traian după cucerirea definitivă a Daciei²⁶.

Reținem din analiza celor două categorii de monumente că relieful de plumb prezintă asemănări certe cu unele tipuri monetare lipsite de elemente care să oblige la punerea lor în legătură cu înfrîngerea definitivă a dacilor. Că plumbul se referă la acțiuni ale lui Traian asupra dacilor este evident din chiar asemănarea cu tipul monetar amintit.

Pînă la aflarea altor piese de felul plumbului în discuție, dar care să reproducă reversurile altor tipuri monetare legate de fazele campaniilor dacice, spre a convinge că piesa noastră face parte dintr-o suită comemorativă emisă după terminarea definitivă a războiului, nu este exclusă posibilitatea emiterii lui în timpul pregătirii sau imediat după începerea ultimei campanii.

Odată emisă ipoteza că relieful de plumb poate fi și anterior celui de al doilea conflict dacic, este de la sine înțeles că și pentru tipul monetar putem admite o datare anterioară anului 105, anul începerii ultimei campanii, dat fiind strînsa interdependență dintre cele două categorii de monumente, cu precizarea că relieful de pe disc nu putea exista înaintea tipului monetar.

În concluzie, dacă pentru diferitele variante ale tipului monetar luat ca mijloc de comparație este posibil să admitem ca dată a emisiunii anii 104—105, pentru relieful de plumb ne-am putea fixa asupra anului 105.

Concepute ca parte integrantă dintr-un complex de acțiuni preparatorii fără precedent, al cărui efect psihologic nu mai trebuie dovedit, emisiunile tipului monetar închipuind pe împărat sub brațul ocrotitor al Victoriei pregătită să-l încoroneze, în timp ce zdrobirea Daciei, pe jumătate căzută, este iminentă, își capătă o interpretare posibilă.

²¹ F. B. Florescu, *Das Siegesdenkmal*, pl. 55, p. 637.

²² *Ibidem*, fig. 14, 129, 130, 176.

²³ *Ibidem*, pl. 10.

²⁴ Gr. Florescu (R. Florescu și P. Diaconu), *Capidava*, I, 1958, fig. 53.

²⁵ Gr. Florescu, *Capidava*, I, p. 125.

²⁶ Cohen, nr. 531, 532—538; C. Moșil, *op. cit.*, fig. 672, 673—674; 682—683; 444,

Existența reliefului de plumb nu poate fi înțeleasă în afara rolului atribuit emisiunilor monetare din care a fost inspirat.

Prezența plumbului în incinta lagărului legiunii a XI-a Claudia, sau în preajma lui, este în concordanță cu faptul aducerii de către Traian a acestei legiuni la Durostorum.

UN RELIEF EN PLOMB RELATIF AUX GUERRES DE L'EMPEREUR TRAJAN POUR LA CONQUÊTE DE LA DACIE

RÉSUMÉ

Au cours de l'an 1966, les environs de l'ancien municpe romain de Durostorum livrèrent un relief circulaire en plomb reproduisant l'allégorie d'un vaincu foulé aux pieds par la monture de l'empereur, tandis que la déesse de la Victoire tend vers l'empereur une couronne. Cette image est très ressemblante à celle figurant sur le revers de quelques émissions de l'empereur Trajan. Ce qui distingue l'image de type monétaire de notre relief c'est l'absence, sur la première, de la Victoire et du bouclier que le vaincu tente d'opposer à son vainqueur. Sur le relief, le vaincu est coiffé d'un haut bonnet. Du fait de l'absence des éléments permettant une datation plus serrée, les émissions monétaires de ce genre ont été datées des années 104—110, grâce à la légende qui mentionne le Ve consulat, détenu par Trajan juste à cette époque.

L'étude comparée de ces deux catégories de monuments (les émissions monétaires et le plomb) met nettement en lumière l'air furieux de l'empereur, sa décision à tuer, la tentative (sur le plomb) de l'ennemi à se retrancher derrière son bouclier, scènes inattendues pour l'allégorie occasionnée par une victoire. Il semble donc naturel d'attribuer les émissions monétaires aussi bien que le plomb à une époque antérieure au commencement de la deuxième guerre dacique, mais postérieure à la première. Compte tenu aussi de certaines caractéristiques de la légende gravée sur le type monétaire (interdisant la datation de ces émissions avant l'an 104), on peut proposer comme date d'entrée en circulation des émissions monétaires les années 104—105. Le relief en plomb étant la copie du revers du type monétaire, on ne saurait le dater avant l'an 105.

La présence de la déesse Victoria dans l'allégorie du relief peut être interprétée comme un acte d'adhésion à la campagne menée par l'empereur contre le peuple dace, déjà vaincu lors d'une première guerre. Le bonnet excessivement pointu du vaincu souligne tout particulièrement le fait que c'était la puissance politique des Daces qui était combattue en tout premier lieu — puissance détenue par les nobles *pileati*.

Ces émissions monétaires, ainsi que le disque en plomb devaient faire partie de la panoplie psychologique des préparatifs inédits qui ont précédé à l'anéantissement de la puissance de l'union des tribus daciques.

EXPLICATION DE LA FIGURE

Fig. 1. — Relief en plomb avec l'allégorie des guerres de l'empereur Trajan pour la conquête de la Dacie (agrandissement).

